

Kitap Tanıtma :

GEORGIOS SALAKIDES, *Sultansurkunden des Athos-Klosters Vatopedi aus der Zeit Bayezid II. und Selim I.*, Thessaloniki 1995, 152 sahife, Institute for Balkan Studies yayınlarından no.263.

İsmi "Athos'taki Vatopedi Manastırı"nda bulunan II.Bayezid ve I.Selim devrinden kalma hükümler belgeleri" şeklinde Türkçe'ye çevirebileceğimiz bu eser, Ekim 1993'te Münih Üniversitesi'nde Prof.Dr.Hans Georg MAJER'in yönetiminde tamamlanan bir yüksek lisans çalışmasıdır. Küçük düzeltmelerden sonra iki sene sonra yayımlanmıştır.

Athos, Selânik'in güneyinde Ege Denizi'ne uzanan Halkidikiya yarımadasının üç çıkıntısından en doğusundaki üzerinde olan bir dağın adıdır. Grekçe'de buna Ayos Oros (Kutsal Dağ) ismi verilir. Osmanlıların Balkanlara geçişinden ve 1371'deki Sırp Sıvığı muharebesinin kaybedilmesinden sonra Bizanslılar Athos'taki manastura çevrelerindeki arazilerin yarısını timar (*pronoia*)olarak vermişler, Osmanlılara karşı, onların savunmalarını kuvvetlendirmeyi düşünmüşlerdir. 1383'te Makedonya Osmanlı hakimiyetine girer ve Athos da doğal olarak sulhen Osmanlılara geçerse de, 1402'den sonra durum değişir. Emir Süleyman Çelebi Fetret devrinde Rumeli'nin hakimi olarak 1403'te Bizanslılar ile anlaşarak Makedonya'yı, Athos'u ve adaları Bizans'a geri verir. Artık Kutsal Dağ'daki manasturlar Bizans denetimindedir. VII.Johannes Paleologos haracın 2/3'ünü manastur rahiplerine bırakır, 1/3'de devlet kasasına girecektir. 1430'da Osmanlılar nihai olarak Makedonya'yı ele geçirirler, Athos'taki manasturlar da hemen hemen tam beşyüzyıl Osmanlı yönetiminde kalır. Bu nedenle bu kutsal dağdaki manastur rahipleri Serez, Drama, Selânik, Siderokavsia (Sedrekapsi) kadınlıkları ile doğrudan doğruya Bâb-ı Âli ve İstanbul'daki Patrikhâne ile yazışma halindedirler. Bu bakımdan buradaki manasturlar Türkçe, Grekçe, Slavca belgelerle doludur (s.12).

SALAKIDES Yunanistan Krallığı'nın kuruluşundan sonra, Perikles ve Platon devirleri üzerinde durulmaya başlandığını, buna mukabil Bizans döneminin karanlıkta kaldığını, araştırılmadığını, Yunanistan'da Osmanlı hakimiyeti zamanının (Turkokratia) barbarlık ve baskı çağı olarak hiç haurlanmak istenmediğini, bu nedenle araştırılmadığını yazmaktadır. Ancak İkinci Dünya Harbi sonrasında bilimsel olarak Turkokratia ile uğraşılmaya başlandığını da söylemektedir. Bu arada iki önemli çalışmaya da değinilmektedir. Hans Robert ROEMER bir makalesinde İslâm Dünyası için Hıristiyan manastur arşivlerinin ehemmiyetine işaret etmiş¹, Pavlou CHIDIROGLU da Kıbrıs'taki Kykkos Manastırı'ndaki Osmanlı belgeleri üzerinde çalışıp bunlardan bazılarını yayınladığı gibi, Yunan Tarihi için Osmanlı Belgeleri'nin önemine de değinmiş² Evangelia BALTA'yı da unutmamıştır³.

¹ Hans Robert ROEMER, "Christliche Klosterarchive in der islamischen Welt", *Der Orient in der Forschung. Festschrift für Otto SPIES zum 5.April 1966*, yay. Wilhelm Hönerbach, Wiesbaden 1967, s. 543-556.

² bk. *Turkologischer Anzeiger*, yay. Andreas Tietze, I, 949 ve 950 numaralı kayıtlar, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 67, 1979'un içinde. Aynı yazar, *Turkologischer Anzeiger*, 6(1980), 157 no.lu kayıt. Pavlos (Pavlou) Chidiroglou'nun eserleri Grekçe'dir.

³ Evangelia BALTA, "Yunanistan'daki Osmanlı Arşivleri" hakkındaki makalesi (Grekçe) Mnemon (Atina 1989)'da yayımlanmıştır, S.241-252.

Bununla beraber Athos ve çevresindeki manastırlardaki osmanlı belgeleri üzerinde çalışanlar ve bu alanda öncülük yapanlar Paul LEMERLE ve Paul WITTEK⁴, Elizabeth ZACHARIADOU⁵, Vanço BOSKOV⁶ ve Heath, W.LOWRY⁷ olmuşlardır.

Batu Dünyası'na Athos'u ilk tanıtanlar da XVI.yüzyılın ikinci yarısı başlarında iki Fransız olmuştur. Fransisken keşişi André THÉVET 1549-1552 arasında İstanbul'a ve Kutsal Topraklara yaptığı bir gezi sonunda 1554'te Lyon'da yayınlanan *Cosmographie de Levant* adlı eserinde⁸ uzaktan gördüğü Athos'ta pekçok güzel ve eski manastırlar bulunduğundan, rahiplere *caloeres*, rahibelere de *calogrees* denildiğinden bahs eder⁹.

Şövalye D'ARAMON'un sefaret heyetine katılarak 1546'da Fransa'dan yola çıkarak İstanbul'a, sonra da Ege adalarına, Athos'a, Selânik'e, Anadolu'ya, nihayet Kutsal Topraklara (Kudüs ve çevresi) giden Pierre BELON *Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce, Asia, Judée, Egypte, Arabie et autres pays estranges* (Paris 1553)¹⁰ adlı eserinde Athos'a 23 sahife ayırır. Orada 5-6.000 keşişin 23 veya 24 eski manastırda yaşadığını, bunların günlük meşguliyetlerini,manastırlar içerisinde en önemlilerinin, her birinde üç yüz keşişin yaşadığı Vatopedi ve Lavra manastırları olduğunu belirtir¹¹.

Osmanlı Tahrir Defterleri'nde Athos Dağı (Mount Athos) Aynaros olarak tanımlanmaktadır. Kanuni Süleyman'ın hemen hemen saltanatının başlangıç yıllarına tarihlenen bir Tahrir

⁴ "Recherches sur l'histoire et le statut des monastères athonites sous la domination turque", *Archives d'histoire du droit oriental*,III, 1947, S.411-472.

⁵ "Early Ottoman Documents of the Prodromos Monastery (Serres)", *Südoest-Forschungen*,XXVIII, 1969, S.1-12, aynı yazar, "Ottoman Documents from the Archives of Dionysiou (Mount Athos), 1495-1520", *Südoest-Forschungen*, XXX, 1971, S.1-36.

⁶ "Ein kyrillischer transkriptionstext des osmanisch-türkischen im Athoskloster Hilandar", *Studi preottomani e ottomani*, Napoli 1976, s.69-74 ve 2 levha; aynı yazar, "Jedan originalan nišan Murata I iz 1386, godine u manastiru Svetog Pavla na Svetoj Gori", (Athos'ta Sankt Paulus manastırında 1386 yılından kalma I. Murad'ın bir orjinal nişanı), *Pritozi za Orijentalnu Filologiju*,XXVII, 1979, S.225-246; aynı yazar, "Ein Nişan des Prinzen Orhan, Sohn Süleyman Çelebis, aus dem Jahre 1412 im Athoskloster Sankt Paulus", *Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes*,LXXI, 1979, S.127-152; aynı yazar, "Jedno originalno pismo-naredba (bitü) Murata II za Svetu Goru", (II.Murad'ın Athos keşişleri için 1440 yılından kalma bir fermanı (bitü), *Hilandarski Zbornik*,IV, 1978, S.131-36.

⁷ "A Note on the Population and Status of the Athonite Monasteries under Ottoman Rule (ca.1520)3, *WZKM*,LXXIII, 1981, S.114-135; aynı yazar, "The Fate of Byzantine Monastic Properties under the Ottomans: Examples from Mount Athos, Limnos and Trabzon", *Byzantinische Forschungen*,XVI, 1990, S.275-311. Her iki makale aynı yazarın makalelerinin derlediği *Studies in Defterology. Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*(Analecta Isisiana, IV, İstanbul 1992)'te de yayınlanmıştır, S.229-275.

⁸ Stephane YERASIMOS, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles)*, *Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités*, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu yayını, S.219-220.

⁹ Michael E. MARTIN, "Some western images of Athos in early modern times, c.1554-1678", *Byzantine and Modern Greek Studies*,Birmingham, XXII, 1998, S.51.

¹⁰ S.YERASIMOS, aynı eser,S.205-207.

¹¹ M.E.MARTIN, aynı makale,S.53.

Defteri'ndeki manastırları, bunların Batı âlemindeki karşılıklarını ve içlerindeki keşiş (ruhbân) miktarlarını Heath W.LOWRY'nin tanımlaması ile okuyalım¹²:

1. Manastır-ı Hilandar (Chilandari Monastery)	132 keşiş,
2. " Mesimano (Esphigmenou Monastery)	30 keşiş,
3. " Vatopedi (Vatopedi Monastery)	271 keşiş,
4. " Ozgurafo (Zographou Monastery)	114 keşiş,
5. " Ivaron (Iveron Monastery)	151 keşiş,
6. " Pandokratiya (Pantokratoros Mon.)	91 keşiş,
7. Manastır (Lavra Monastery)	200 keşiş,
8. Manastır-ı Gregoriyan (Gregoriou Monastery)	39 keşiş,
9. " Kastamonit (Kastamonitou Monastery)	41 keşiş,
10. " Filofi (Philotheou Monastery)	18 keşiş,
11. " İsveti Pavli (Ayıou Pavlou Monastery)	34 keşiş,
12. " Doionias (Dionysiou Monastery)	118 keşiş,
13. " Purotoniya (Protation Monastery)	33 keşiş,
14. " Rus (Russiko/ Panteleimon Mon.)	25 keşiş,
15. " Simeno Petrani (Simeno-Petra Mon.)	4 keşiş,
16. " Eksiropotam (Xeropotamou Mon.)	27 keşiş,
17. " Doiokhari (Docheiariou Mon.)	20 keşiş,
18. " Karakalu (Karakallou Mon.)	4 keşiş,
19. " Kutumuş (Koutoumoussiou Man.) ¹³	39 keşiş,
20. " Eksenofoniou (Xenophontos Mon.)	51 keşiş.

Athos'un korsanların tecavüzüne karşı mahfuz bir konumda oluşu burada çeşitli milletlerden keşişlerin gelip yerleşmelerini kolaylaştırmış, bu nedenle de yukarıda da görüldüğü gibi, Sırp (8 ve 17) ve Rus (14 no.lu) manastırları da tesis edilmiştir¹⁴.

¹² H.W.LOWRY, "A Note on the Population...", S.116-117, (WZKM'deki makale), S. 231-232 (Analecta Isisiana'daki makale). H.W.LOWRY ve M.E.MARTIN adı geçen manastırlar hakkında mukayeseli rakamlar da verirler.

¹³ Michel BALIVET, "Deux monastères byzantins fondés par des turcs : Koutoumoussiou/Kutulmuş et Dourachani/Turahan", *Osmanlı Araştırmaları*, V, 1986, S.51-64. Dourachani manastırı Yanya'dadır.

¹⁴ H.W.LOWRY, *aynı makale*, S.237.

SALAKIDES Osmanlı hükümdarlarının yalnız kilise düzenini muhafaza etmekle kalmayıp, aksine onları desteklediklerini, Hıristiyan uyruklulara böylelikle nüfuz ettiklerini, vergilerini de kolaylıkla alma imkânına kavuştuklarını belirtir. İstanbul Patrikliği önde gelmekle beraber, İskenderiye, Kudüs ve Antakya Patriklikleri de vardır. İpek ve Ohri Patriklikleri ise muhtardır. 1766/67'de İstanbul Patrikliğine bağlanmışlardır (s. 18).

Patriklik medenî hukuk alanında hristiyanların evlenmelerini, boşanmalarını, papasların cezalandırılmalarını, kendi kiliselerine vermekle yükümlü oldukları vergileri tahsil hakkını düzenleyen haklara sahipti. Bu son yönü ile SALAKIDES, halkın gözünde metropolitlerin ağa'dan farksız olduğunu da belirtmektedir (S.21).

SALAKIDES'in çalışmasında Vatopedi manastırında bulunan II.Bayezid devrine ait 10, I.Selim zamanına ait 5 belgenin incelendiği görülmektedir. Bunlar 4 gruba ayrılmaktadır. Birinci gruptakiler (5, 7,8, 12, 15 numaralılar) Ortodoks Kilisesi'nin kendi içindeki mali düzenlemesi ile ilgilidir. İkinci gruptakiler (6, 9, 10, 13, 14,16) keşişlerin devlete veya onun temsilcileri ile veya halkla ilişkileri ile alakalıdır. II ve 17 numaralı belgeler üçüncü gruptadır. No.11, II.Bayezid zamanına ait olup (H.912/M.1506/1507) Erkekler Adası'ndaki bazı keşişlerin Anadolu'dan ve Rumeli'den kaçıp kendi adalarına gelen oğlanların ve esirlerin sahiplerinin Sidrekapsi kadısına yapukları şikâyetler hakkındadır. Keşişler İstanbul'a Dergâh-ı muallâ'ya gelmişlerdir. 17 no.lusu ise H.921/M.1516 tarihlidir, Edirne'den sâdir olmuştur, Pantokrator Manastırından gelip şikâyette bulunan iki keşişe aittir. İki sipahi kendilerine ait tarlaları ve çayırıları zorla ellerinden alıp yürüklere vermişlerdir. Bunun önlenmesini talep etmektedirler. 4 ve 18 numaralı belgeler ise doğrudan doğruya Athos ile ilgili değildir.

Semavi EYİCE'de 1953'te ziyaret ettiği Vatopedi Manastır Kütüphanesi'nde duvarda camlı ve çerçeveli olarak asılı sekiz Osmanlı fermanı gördüğünü yazarsa da, bunların hangi hükümdar zamanına ait olduğunu belirtmez¹⁵.

Eserde bu belgelerin daktilo edilmiş eski yazılı metinleri, Almanca çevirileri, tıpkıbasımları verilmiş, grupların ve belgelerin açıklamaları da yapılmıştır. Eserde belgeler ve haklarındaki açıklamalar da gruplandırmalara göre yapılmıştır.

Çok zengin bir kaynakçanın, Athos'a ait bir haritanın, Vatopedi Manastırının bir de resminin sunulduğu bu nefis eser Osmanlı Diplomatik Bilgisi dalındaki çalışmalara çok önemli bir katkıdır. Kıymetli Tez yöneticisi Prof.Dr. Hans Gerg MAJER de, GEORGIOS SALAKIDES kadar takdire lâyıktır.

NEJAT GÖYÜNÇ

¹⁵ "Aynaroz" maddesi, *TDVİA, Cild 4, sa.268*.